

“H” LETRAREN ORTOGRAFI ARAUAK

I

Agiri honen beharra eta beronen ulerpiderako argitasunak

Euskaltzaindiak beti jo du zilegitzat “H” letraren erabilera. Hori jakiteko aski da bere sorreran erabaki zuen euskal abeze edo alfabetoa gogoan hartzea. Euskaraz idaztean erabil daitezkeen letren artean han dator “H” ere. Ikus *Euskera* I (1920), 1 zenbakia, 64. orrialdean.

Hala ere, eta salbuespenak aparte, bikoiztasun bat egon da puntu honetan: letra hau Iparraldeko idazkeran erabiltzen zela eta Hegoaldekoan ez. Euskaltzaindiak, gertaera bat bezala, onartu edo hobeki esan, jasan izan du bikoiztasun hori, ohitura desberdin hau gainditzeko biderik ikusten ez zen bitartean.

Ipar Euskal-Herrian “H” letra gehienek ahoskatu eta idatzi denek egiten dute. Hango idazleak betidanik, berezko duten hotsa adierazteko, letra honetaz baliatu dira, eta orain ere aspirazioaren marka hori idatzi behar delakoan daude. Hegoaldean, berriz, hotsa ezagutzen ez delako, hotsari dago-kion letra ere ez zen erabiltzen.

Euskara idatziaren batasuna lortuko bazen, ordean, bikoiztasun hau noizbait gainditu behar zen. Horretarako euskal ortografian letra honi neurri bateko sarrera ematea onartu eta erabaki zuen Euskaltzaindiak Arantzazuko Biltzarrean. Ikus *Euskera* (1968), 250.

Baina nola Hegoaldean letra hau erabiltzeko ohiturarik ez zen, bidezko ezezik baita beharrezko ere gertatu zen epe

bat uztea esperimendu gisa —10 urteko epea, alegia—, Euskaltzaindiak eskainitako bidea idazle, irakasle eta abarrek onartzen ote zuen ala ez ikusteko. Eta hala egin zen.

Gainerakoan, orduan Euskaltzaindia ez zen beste xehe-tasunetan sartu. Ez zuen erabaki, alegia, zer neurritan sartuko zen letra hori euskal ortografian, zein ziren "H" dun hitzak, etab. Halere, eman zuen, orientapen gisa, Batasunerako hiztegia. Ikus *Euskera* (1968), 251. Eta bertan ikus daitekeen bezala, hitz asko daude han "H" hori parentesi artean dutenak —dudazko direnak, beraz—. Hau konprenitzeko kontuan eduki behar da "H" letraren erabilerari buruz Iparraldean bi tradizio daudela, Lapurdikoa eta Zuberoakoa, eta biak ez datozela beti bat.

Gainera, guztion gogoan zegoen puntu honetan hitzarmen, abenikoa edo akordio bat behar zela Iparralde eta Hegoaldearen artean. Akordio hori honela zen: kontsonante ondoko "HH" kentzeko eskatzen zitzaien Iparraldekoiei, gainerakoien onartzea Hegoaldekoiei erraztutzeko. Bide hau Arantzazuko Biltzarraren aurretik Baionako Euskal Idazkaritzak 1964ean hartu zuen, hango Agirian ikus daitekeenez. Beraz, "kh", "lh", "nh", "ñh", "ph", "rh" eta "th" idazkerak baztertzeko ziren.

10 urteko epea (1968-1978) igaro arte Euskaltzaindiak ez du "H" letraren arazoari buruz berariaz deus erabaki nahi izan. Epea bete zenean, ordea, Bergarako Biltzarra antolatu zuen. Biltzarrerako egin ziren azterketei esker, garbi ikusi da Euskaltzaindiak eskainitako batasun asmo eta arauak izan duten baietza eta eragina. Ikus *Euskera* (1978), 866.

"H" letraren erabilera Hegoaldean zabaldu da, noski. Baina orain erabilera hori, bai Iparralde eta bai Hegoaldean, lege zehatz batzuen azpian jarri beharra ikusten da, hizkuntza idatziak eskatzen duen batasuna lor dadin.

Horretarako Bergarako Biltzarraren ondoren Euskaltzaindiak batzorde berezi bat izendatu zuen. Batzorde honen helburua izan da "H" letraren erabilera arau batzuen arabera mugatzea.

Kontutan eduki behar da hemen ematen den zerrenda batez ere literaturan erabiltzen diren hitzena dela. Horregatik

ez dira sartzen hainbat hitz lanbide eta giro berezietan ezagunak baina idatzizko euskaraz guti edo bat ere erabiltzen ez direnak.

II

Oinarritzat hartu diren irizpideak

Mugaketa edo bakanketa egiteko honako irizpide hauek izan ditu batzordeak:

1. *Hitz bakunak*

1.1. Iparraldeko literatur tradizioan hainbat hitzetan *kons + h* bikoteak agertzen dira: *epher, berthute, urkhatu, senhar, ilhun, orhe, urrhe*. Kontsonante ondoko H horiek baztertzea proposatzen da, *eper, bertute, urkatu, senar, ilun, ore, urre...* idatziz, salbuespenik gabe.

1.2. Bokale artean eta diptongo eta bokale artean gertatzen diren HH-ak gorde egingo dira: *ahalke, zehar, lehia, oihan, auhen...* Horrelako hitz guztiak zerrendan adierazten dira.

1.3. Hitz hasierako HH-ei dagokionez, Iparraldeko tradizioa ez da beti ahobatekoa. Alde batetik Lapurdiko eta Zuberoako joeren artean bada desberdintasunik, eta bestetik, zenbait H erori egin dira mendeetan zehar. Guzti hau kontuan harturik, eta hitzok banaka aztertu ondoren, zalantzazko HH-ak baztertzea proposatzen da. Gorde eta baztertu diren HH-en berri jakiteko, arau hauen ondoko zerrenda ikus.

1.4. Iparraldeko euskalkietan, bokale artean, jatorriz kontsonante zena H bilakatu da hainbat hitzetan, batez ere azken garai hauetan. Hitzok, H-zko idazkera baztertuz, jatorrizko kontsonanteaz idatziko dira: *soro, garondo, garrasi, turuta...* eta ez *soho, gahondo, gahasi, tuhuta...* Horrelako kasurik nabarienak zerrendan ematen dira, H-dun forma baztergarria parentesi artean eta ondoan jatorrizko forma gomendatua ematen direlarik.

2. Hitz erakarri eta elkartuak

2.1. Hitz erakarrietan, etorki-hitza H-duna bada eta erakarketa prozedura gardena bada, hau da, jatorrizko hitzaren eta hitz erakarriaren arteko lotura hitzun normalarentzat nabaria bada, hitz erakarri hori H-ez idatziko da eta ez da zerrendan berariaz adieraziko: *behartu*, *handitasun*, *hargin*, *harrikatu*, *hasiera*, *haurdun*, *hautagarri*.

2.2. Hitz konposatuetan, elkarketaren lehen osagaia kontsonantez bukatzen bada eta bigarrena H-ez hasten, hau da, loturaren ondorioz *kons + h* bikotea gertatzen bada, delako H-a ez da idatziko: *onartu*, *oinarri*. Bai, ordea, bi osagaiak marratxo batez, edo berezirik, idazten direnean: *oin-hots* eta *oin hots*, noski.

2.3. Hainbat hitz konposatutan, lehen osagaia silaba bakarrekoa denean, H bat agertzen da bi osagaien lotura muga, are bigarren osagaiak H-rik ez duenean: *onhetsi*, *ilhargi*, *gauherdi* (baina *eguerdi*), *deihadar* (nahiz *etsi*, *argi*, *erdi*, *adar* diren), *ilherri*, *ilharri*, *aurhide* (*haur + kide*, baina Leiz. *haurride*). Ikusten denez, gainera, bigarren H-aren eraginez, lehendabizikoa, dagoenean, erori egiten da. Baina hori ez da beti gertatzen: *hilotz*, *harrobi*, *harresi*... dira tradizioan aurkitzen ditugun idazkerak. Horrelako hitzetan, *barneko H hori baztertzea proposatzen da*, *are bokale artean gertatzen dena*. Bokale arteko H-a bigarren osagaiak berezkoa duenean ere baztertzea proposatzen da. Beraz, *gauerdi*, *deiadar*, *goierri*... idatziko da, eta *onetsi*... noski. Lehen osagaia H-ez hasten den hitzei, konposatua nabarmenki gardena gertatzen denean, H etimologiko hori ezarri egingo zaie, *hilarri*, *hilerri*, *haurride*... idatziz. Baina *ilargi* idatziko da, gardentasuna ez baita kasu honetan hain nabaria.

2.4. Idazkeraren auzian etimologiaren eta erabileraren irizpideak aurrez-aurre gertatzen direnean, erabileraren irizpidea hobetsiko da. Horrela *ospe*, *ospel*... idatziko dira, tradizioan agertzen diren arabera. Arrazoi berberetatik, hegoaldeko tradizioan bakarrik erabili izan direlako, H-rik agertzen ez duten hitzak H-rik gabe idatziko dira lehen osagaia gardena gertatzen ez denean: *erbeste*, *espetxe*, *esparru*, *arbel*, *orbél*, *arkatz*, *aintzat*, *aintzakotzat*... Sail honetako hitzak berariaz adieraziko dira zerrendan. Halaber, *-urren* atzizki

hegoaldetarra H-rik gabe idatziko da; *mendeurren, bedera-tziurren...*

2.5. Euskal hitz batetan normalki H bat bakarrik ager badaiteke ere, aurreko arauak ez dagozkien hitz elkartuetan H bat baino gehiago onartzen da, hitzok etenik gabe idatzi nahi direnean: *hirurehun*.

3. *Zerrendari buruzko argigarriak*

3.1. Leku eta pertsona izen propietako HH-ak ez dira zerrendan sartu. Hiztegi berezietarako uzten dira. Deituretako HH-ak ere ez dira hemengo arauekin neurtzen.

3.2. Arrazoi berberagatik, zientzi mailan erabiltzen diren maileguzko H-dun hitzak ere ez dira zerrendan aipatzen.

3.3. H daramaten aditz forma edo deklinabideko kasuak ere ez dira sartu. Esate baterako, *bihoakit, hoa, horren, honetan...* Forma horien idazkera ikasteko Gramatikara jo behar da.

3.4. Zerrendan ez daude, noski, Iparraldean H hotsaz ahoskatzen diren hitz guztiak. Euskara batura pasa diren heinean bakarrik hartu dira kontutan. Testu dialektalak toki jakin bateko hizkeraren arabera eman nahi direnean, hemen ez dauden HH-ak erabiltzea zilegi dela esan beharrik ez dago; eta berdin ez jartzea, tokiko hizkerak ez dituenean.

3.5. Hainbat hitz H-dunek badute ordain hedatuagorik eta erabilgarriagorik, Hauetako bati lehentasuna eman behar zaionean, komatxoan artean ezarri dugu delako hitzaren ondoan.

3.6. Azkenik, H-rik ez duten zenbait hitz, Hegoaldean ere zalantzazko direlako, sartu egin dira zerrendan, irakurleak berorien idazkera zuzena ikas dezan: *neurri, leun, ziur, iaz, aurten, alegia...*

III ZERRENDA

Zeinuen argitzea

→: geziaren eskubi aldeko forma hobesten dela esan nahi du.

/ /: Barnean dagoen hitzak esanahia argitzen du.

Ik. → : Ikus.

-: marra honek, hitz amaieran denean, adierazten du forma hura hitz konposatu eta erakarrietan erabiltzen dela. Aurrean badator, lehen zatia falta duela, atzikia dela.

“ ”: komatxoaren artean datorren hitza bestea baino zabalduago eta erabilgarriago dela esan nahi du.

Hitz bat kurtsibaz jartzen denean esan nahi du ez dela bestea bezain gomendagarri.

+: gehitu behar dela esan nahi du.

1,2 zenbakiak hitzaren gainean: forma berberekokoak izanarren, hitz desberdinak direla esan nahi du.

(): Parentesiaren artean datorren hitz forma baztergarria dela esan nahi du.

1. "H" LETRA ALFABETIKOKI KONTUAN HARTU GABE

aha-, *ik.* aho
 ahabi(a)
 ahago /landarea/
 ahaide
 ahaikoa
 ahaire "doinua"
 ahakar, aharra
 ahal /*baina ik.* al, alba-, albait/
 ahalke, -ge
 ahamen
 ahantzi, ahaztu
 ahardi
 ahari
 aharra, ahakar
 aharrausi
 ahate
 haatik
 ahats "zikina"
 ahaztu, ahantzi
 habaila
 abarrots, *arrabots*
 habe¹ "pilarea"
 habe² "animalia"
 habia
 abil "trebea"
 haboro "gehiago"
 habuin, hagin
 adina, *aina* /bezanbeste/
 aheria /eritasuna/
 haga
 hagin¹ /arbola/
 hagin² /ahokoa/
 hagitz
 hagoan "orekan"
 hagin, habuin
 ai, aiei
 ahi
 aiduru "zain"
 aiei, ai

aienatu
 aihen
 aiene
 aiher
 aieru
 haikatu /zutierazi/
 hain
aina, adina /bezanbeste/
 haina "delako hura"
 hainbat
 hainbeste
 ainitz, anitz
 aintza
 aintzat, aintzakotzat
 aio "zain"
 aihotz
 haitada /txanda, aldia/
 ahitu
 haitz
 aitzur
 haize
 aizkol- *ik.* aizkora
 aizkora, aizkol-
 ahizpa
 aizto
 aizturak
 haizu "sori, zilegi"
 al /galderatan/
 ala /edo; bazka; partikula/
 hala /horrela/
 alabaina
 halabehar
 halaber
 alafede
 alajainkoa
 alba- /+ aditza/
 al bait /+ aditza; ...-en/
 alegia /ipuina; partikula/
 haltsar /errai/
 altu
 haltz /zuhaitza/

hama- *ik.* hamar
 hamahiru
 hamar, hama-, heme-
 amu
 han
 handi, haundi
 anitz, ainitz
 hanka
 hanpatu
 hantu
 hantuste
 aho, aha-
 aholku
 ahots
 ahotz /gariarena/
 ar /emea ez dena/
 har /animalia/
 har⁻¹ *ik.* hartu
 har⁻² *ik.* harri
 hara
 harabartu
 haragi, harat-
 aran "fruitua"
 haran "ibarra"
 harat- *ik.* haragi
 arbel
 arbi /landarea; arraultzeak/
 are
 harea "hondarra"
 ari /aditza/
 hari /jostekoa/
 harik eta
 haril
 haritz
 arkatz
 arma
 armarri
 aro /garaia/
 arotz
 harpa
 harpe

arpoi
arrabots, abarrots
 arrantza¹ /astoarena/
 arrantza², arrantzu /arrain harrapaketa/
 harrapatu
 harri, har
 harritu
 arrisku, *irrisku*
 harro
 harresi
 harrobi
 arroka /haitz/
 hartu
 hartz
 hartzi /legamia, buruko ileak/
 -has "huts"
 haserre
 hasi
 hasperen
 hastandu
 hastapen
 haste "hasiera"
 astelehen
 hastio
 hats
 atsedan
 atxiki
 hatz
 atzapar, aztapar
 atzazal, azazkal, azkazal
 atzeman
 atzitu
 hau
 auhen
 aukera
 ahul
 haundi, handi
 ahuntz
 ahuña, -ñe "antxumea"
 ahur
 haur
 haurride

aurpegi
 hausnar
 hauspo
 hausterre
 hautatu
 hauteman, hautu
 hauts
 hautsi
 autu /solas/
 hautu, hauteman
 ahutz "masaila"
 auzi
 auzo
 haxe "zama"
 haz- /-aita, -ama.../
 azaro
 azazkal, atzazal, azkazal
 hazi
 azienda "ganadua"
 hazka
 azkazal, azazkal, atzazal
 azkordin
 hazpegiak
 aztapar, atzapar
 aztarna, azterren
 haztatu
 azterren, aztarna
 aztore
 aztura
 baha- *ik.* bahe
 bahe, baha-
 bahitu
 basahuntz
 behar
 (beharri) → belarri
 behatz
 behatu
 behaztopa
 behazun
 behe /*baina* -be, -pe/
 behere
 behi

behiala
 behin
 behintzat
 behor
 berehala
 berrehun
 bihar
 biharamun
 bihi
 bihortz /tresna/
 bihotz
 bihurri
 bihurtu
 bizpahiru
 bostehun
 buhame
 buhatu
 (buhurdi) → bururdi
 deiadar
 desohore
 doha- /baina doan, doarik, "dohainik"/
 dohain, doe
 doe, dohain
 ehai- ik. eho
 hebain
 hedatu
 hede
 hedoi, hodei
 ehe
 hega- ik. hego
 hegal, hego
 hegan
 hegatz, -ts
 hegazki
 hegazti
 hegi "bazterra, ertza"
 hegigoa "aihergoa"
 hego, hegal
 hego /haizea/
 hei(a) "ukuilua, tegia"
 heiagora

*ei*har, ihar
 hein
 eihera
 ehiza, ehizi, ihizi
 hel- *ik.* heldu
 heldu
 eltzaur, intzaur
 heme- *ik.* hamar
 hemen
 eho
 ehortzi
 hera /hegaztiena/
 herabe
 (erhan) → ero
 eraztun
 herbal
 erbeste
 erbi
 herdoil(a)
 heren
 herenegun
 herensuge
 herexa "aztarna"
 eri /osasun gabea; behatza/
 herio
 heriotze
 ero
 herots "habarrotsa; omena"
 herra "higuina"
 herratu "galdua"
 errauts
 (erraztun) → eraztun
 (erren) → errain
 herren /maingua/
 erresa /irin eta zahia/
 herresa /berme/
 erresaka
 herresta
 herri
 erribera
 herronka

hertsatu
 hertsi
 hertu /hustu/
 ertz
 ertzain
 hertze, heste
 hesi
 heste, hertze
 esparru
 espetxe
 estu "mehar"
 hetika /eritasuna/
 etsi
 hetsi, itxi
 ehun¹ /hamar aldiz hamar/
 ehun² /oihala/
 heze
 hezi
 hezur
 gahatu "harrapatu"
 gauerdi
 goganbehar
 gehiago
 gehiegi
 gehitu
 giharre
 (gohaindu) → gogaindu
 goien
 goierri
 guhaur
 hi
 ihabali "beldurtia"
 ihakin "burla"
 ihaloskatu /iraulikatu/
 ihar, *ei*har
 ihardetsi
 iharduki
 ihardun, jardun
 (iharrosi) → inarrosi
 ihaurri
 ihaute(ri), inauteri

iaz, igaz
 ibai
 ibi
 idoi "lohia"
 ihes
 ihesi
 higatu
 higitu
 higuindu
 ihi
 ihintz
 ihizi, ehiza, ehizi
 hil¹ /ez bizi/
 hil² /hilabete/
 hilabete
 ilargi
 hilarri
 ilaun
 ilaur
 ildo
 hile
 ile /biloa/
 hilerri
 ilinti
 hilobi
 inauteri, ihaute(ri)
 (ihortziri) → igortziri
 hira
 iraka
 iratze
 (ihauli) → irauli
 hiri
 hiro
 hiru
 hiruhortz /tresna/
 hirurehun
 hirurogei
 irrisku, arrisku
 (ihaz) → iaz, igaz
 irrits "irrika"
 hisi(a) "gorrotoa"

historia
istorio "ipuina"
hits
itxi, hetsi
hitz
hizkuntza
keheila
lahar
la(u)rehun
la(u)rogei
lauhortz /tresna/
lehen
lehenbizi
lehendakari
lehenengo
lehertu
lei "jela"
lehia
leial
leiho
lehoi
lehor
leun
lihazi
liho
lohi
luh- *ik.* lur
(ur)mahel
lur, luh-
mahai
mahats
mahuka
mea "minerala"
meha- *ik.* mehe
mehar
mehatxatu
mehatxu
mehe, meha-
mendeurren
mihi
mihimen
mihise

mihura
 mihuri "alea"
 naharo
 nahasi
 nahi
 nahiz "ba...ere"
 nehor "inor"
 neurri
 noharroin "eskalea"
 nihaur
 oha- *ik.* ohe
 ohaide
 ohartu
 ohatze
 hobe
 hoben, hogen
 hobi
 hodei, *hedoi*
 hodi
 ohe, oha-
 hogei
 hogen, hoben
 (hogoi) → hogei
 ohi
 oihal
 oihan
 oihartzun
 oiher "zeharkakoa"
 oies
 ohil "basa"
 oinarri
 ohitu
 ohitura
 oihu
 omenaldi
 onartu
 hondamendi
 hondar
 hondatu
 onddo
 ondo /albo/

hondo /behea/
 ontsa "ongi"
 ohol
 ohoin
 ohondikatu
 ohoratu
 ohore
 (ohostu) → ostu
 (ohots) → orots
 or "zakur"
 hor /non?/
 horditu
 ordu, oren
 hori¹ /erakuslea/
 hori² /kolorea/
 horma /izotza; pareta/
 hornitu
 horrela
 orri, hosto
 orrialde
 hortz
 osin "leizea"
 ospe
 ospel
 ospitale
 hosto, orri
 ostu
 hots
 hotz
 hozitu
 sahats
 saguzar /gauainara/
 saihets
 sehaska
 sehi
 sei(r)ehun
 (soho) → soro
 suhar
 suhi
 (tuhuta) → turuta
 txahal

-tzar
 uh- *ik.* ur
 (uhain) → uhin
 uhal
 uhalde
 uharte
 uher "arrea" /*baina* uger "heroila"/
 (ugarte) → uharte
 uhin
 (ujolde) → uholde
 ukitu /*baina* hunkitu/
 umidura "hezetasuna"
 umil
 umore
 hunkitu /*baina* ukitu/
 huntz
 uholde
 ur, uh- /edatekoa/
 hur /hurbil/
 hura
 hurbil
 hurko
 hurran /hurbil/
 -urren (mendeurren...)
 hurren
 urri
 hurrupatu
 urteurren
 hustu
 huts
 hutsal
 xahu
 zahagi
 zahar /*baina* -tzar/
 zaharo /haga/
 zahato
 zahi
 zehar
 zeharo
 zehatu
 zehatz
 zehe

zihatu
ziho "seboa"
ziur
zohi¹ "mokorra"
(zohi²) → zori
zohar "garbia"
zuh- ik. zur
zuhaitz
zuhamu
zuhar
zuhaur
zur, zuh-
zuhur

2. "H" LETRA ALFABETIKOKI KONTUAN HARTURIK

abarrots, *arrabots*
 abil "trebea"
 adina, *aina* /bezanbeste/
 aha- *ik.* aho
 ahabi(a)
 ahago /landarea/
 ahaide
 ahaikoa
 ahaire "doinua"
 ahakar, aharra
 ahal /*baina ik.* al, alba-, albait/
 ahalke, -*ge*
 ahamen
 ahantzi, ahaztu
 ahardi
 ahari
 aharra, ahakar
 aharrausi
 ahate
 ahats "zikina"
 ahaztu, ahantzi
 aheria /eritasuna/
 ahi
 ahitu
 ahizpa
 aho, aha-
 aholku
 ahots
 ahotz /gariarena/
 ahul
 ahuntz
 ahuña, -ñe "antxumea"
 ahur
 ahutz "masaila"
 ai, aiei
 aiduru "zain"
 aiei, ai
 aienatu
 aiene
 aieru

aihen
 aiher
 aihotz
aina, *adina* /*bezanbeste*/
 ainitz, anitz
 aintza
 aintzat, aintzakotzat
 aio "zain"
 aitzur
 aizkol *ik.* aizkora
 aizkora, aizkol-
 aizto
 aitzurak
 al /*galderatan*/
 ala /*edo*; *bazka*; *partikula*/
 alabaina
 alafede
 alajainkoa
 alba- /+ *aditza*/
 al bait /+ *aditza*; ...-*en*/
 alegia /*ipuina*, *partikula*/
 altu
 amu
 anitz, ainitz
 ar /*emea ez dena*/
 aran "fruitua"
 arbel
 arbi /*landarea*; *arraultzeak*/
 are
 ari /*aditza*/
 arkatz
 arma
 armarri
 aro /*garaia*/
 arotz
 arpoi
arrabots, *abarrots*
*arrantza*¹ /*astoarena*/
*arrantza*², *arrantzu* /*arrain harrapaketa*/
arrisku, *irrisku*
 arroka
 astelehen

atseden
 atzapar, aztapar
 atzazal, azazkal, azkazal
 atzeman
 atzitu
 auhen
 aukera
 aurpegi
 autu /solas/
 auzi
 auzo
 azaro
 azazkal, atzazal, azkazal
 azienda "ganadua"
 azkazal, azazkal, atzazal
 azkordin
 aztapar, atzapar
 aztarna, azterren
 azterren, aztarna
 aztore
 aztura
 baha- *ik.* bahe
 bahe, baha-
 bahitu
 basahuntz
 behar
 (beharri) → belarri
 behatz
 behatu
 behaztopa
 behazun
 behe /*baina* -be, -pe/
 behere
 behi
 behiala
 behin
 behintzat
 behor
 berehala
 berrehun
 bihar
 biharamun

bihi
 bihortz
 bihotz
 bihurri
 bihurtu
 bizpahiru
 bostehun
 buhame
 buhatu
 (buhurdi) → bururdi
 deiadar
 desohore
 doha- /*baina* doan, doairik, "dohainik"/
 dohain, doe
 doe, dohain
 ehai- *ik.* eho
 ehe
 eihar, ihar
 eihera
 ehiza, ehizi, ihizi
 ehortzi
 ehun¹ /hamar aldiz hamar/
 ehun² /oihala/
 eltzaur, intzaur
 eraztun
 erbeste
 erbi
 (erhan) → ero
 eri /osasun gabea; behatza/
 ero
 errauts
 (erraztun) → eraztun
 (erren) → errain
 erresa /irin eta zahia/
 erresaka
 erribera
 ertz
 ertzain
 esparru
 espetxe
 estu "mehar"
 etsi

gahatu
 gauerdi
 gehiago
 gehiegi
 gehitu
 giharre
 goganbehar
 (gohaindu) → gogaindu
 goien
 goierri
 guhaur
 haatik
 habaila
 habe¹ "pilarea"
 habe² "animalia"
 habia
 haboro "gehiago"
 habuin, hagin
 haga
 hagin¹ /arbola/
 hagin² /ahokoa/
 hagitx
 hagoan "orekan"
 hagin, habuin
 haikatu /zutierazi/
 hain
 haina "delako hura"
 hainbat
 hainbeste
 haitada /txanda, aldia/
 haitz
 haize
 haizu "sori zilegi"
 hala /horrela/
 halabehar
 halaber
 haltsar /errai/
 haltz /zuhaitza/
 hama- *ik.* hamar
 hamahiru
 hamar, hama-, heme-
 han

handi, haundi
hanka
hanpatu
hantu
hantuste
har /animalia/
har⁻¹ *ik.* hartu
har² *ik.* harri
hara
harabartu
haragi, harat-
haran "ibarra"
harat- *ik.* haragi
harea "hondarra"
hari /jostekoa/
hariketa
haril
haritz
harpa
harpe
harrapatu
harri, har-
harritu
harro
harresi
harrobi
hartu
hartz
hartzi /legamia, buruko ileak/
-has "huts"
haserre
hasi
hasperen
hastandu
hastapen
haste "hasiera"
hastio
hats
hatz
hau
haundi, handi

haur
 haurride
 hausnar
 hauspo
 hausterre
 hautatu
 hauteman, hautu
 hauts
 hautsi
 hautu, hauteman
 haxe "zama"
 haz- /-aita, -ama.../
 hazi
 hazka
 hazpegiak
 haztatu
 hebain
 hedatu
 hede
hedoi, hodei
 hega- *ik.* hego
 hegal, hego
 hegan
 hegatz, -ts
 hegazki
 hegazti
 hegi "bazterra, ertza"
 hegigoa
 hego /haizea/
 hei(a) "ukuilua, tegia"
 heiagora
 hein
 hel- *ik.* heldu
 heldu
 heme- *ik.* hamar
 hemen
 hera /hegaztiena/
 herabe
 herbal
 herdoil(a)
 heren

herenegun
herensuge
herexa "aztarna"
herio
heriotze
herots "habarrotsa, omena"
herra "higuina"
herratu "galdua"
herren /maingua/ \\
herresa /berme/
herresta
herri
herronka
hertsatu
hertsi
hertsu /hustu/
hertze, heste
hesi
heste, hertze
hetika /eritasuna/
hetsi, itxi
heze
hezi
hezur
hi
higatu
higitu
higuindu
hil¹ /ez bizi/
hil² /hilabete/
hilabete
hilarri
hilerri
hilobi
hira
hiri
hiro /materia/
hiru
hiruhortz /tresna/
hirurehun
hirurogei

hisi(a) "gorrotoa"
 historia
 hits
 hitz
 hizkuntza
 hobe
 hoben, hogen
 hobi
 hodei, *hedoi*
 hodi
 hogei
 hogen, hoben
 (hogoi) hogei
 hondamendi
 hondar
 hondatu
 hondo /behea/
 hor /non?/
 horditu
 hori¹ /erakuslea/
 hori² /kolorea/
 horma /izotza; pareta/
 hornitu
 horrela
 hortz
 hosto, orri
 hots
 hotz
 hozitu
 hunkitu /baina ukitu/
 huntz
 hur /hurbil/
 hura
 hurbil
 hurko
 hurran /hurbil/
 hurren
 hurrupatu
 hustu
 huts
 hutsal

iaz, igaz
 ibai
 ibi
 idoi "lohia"
 ihabali "beldurtia"
 ihakin "burla"
 ihaloskatu /iraulikatu/
 ihar, *ehar*
 ihardetsi
 iharduki
 ihardun, jardun
 (iharrosi) → inarrosi
 (ihauli) → irauli
 ihaurri
 ihaute(ri), inauteri
 (ihaz) → iaz, igaz
 ihes
 ihesi
 ihi
 ihintz
 ihizi, ehiza, ehizi
 (ihortziri) → igortziri
 ilargi
 ilaun
 ilaur
 ildo
 ile "biloa"
 ilinti
 inauteri, ihaute(ri)
 iraka
 iratze
irrisku, arrisku
 irrits "irrika"
 istorio "ipuina"
 itxi
 keheila /landarea/
 lahar
 la(u)rehun
 la(u)rogei
 lauhortz /tresna/
 lehen

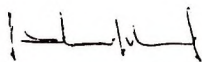
lehenbizi
 lehendakari
 lehenengo
 lehertu
 lehia
 lehoi
 lehor
 lei "jela"
 leial
 leiho
 leun
 lihazi
 liho
 lohi
 luh- *ik.* lur
 (ur)mahel
 mahai
 mahats
 mahuka
 mea "minerala"
 meha- *ik.* mehe
 mehar
 mehatxatu
 mehatxu
 mehe, meha-
 mendeurren
 mihi
 mihimen
 mihise
 mihura
 mihuri "alea"
 naharo
 nahasi
 nahi
 nahiz "ba... ere"
 nehor "inor"
 neurri
 nihaur
 noharroin "eskalea"
 oha- *ik.* ohe
 ohaide

ohartu
 ohatze
 ohe, oha-
 ohi
 ohil "basa"
 ohitu
 ohitura
 ohol
 ohoin
 ohondikatu
 ohoratu
 ohore
 (ohostu) → ostu
 (ohots) → orots
 oies
 oihal
 oihan
 oihartzun
 oiher "zeharkakoa"
 oihu
 oinarri
 omenaldi
 onartu
 onddo
 ondo /albo/
 ontsa "ongi"
 or "zakur"
 ordu, oren
 orri, hosto
 orrialde
 osin "leizea"
 ospe
 ospel
 ospitale
 ostu
 saguzar /gauainara/
 sahats
 saihets
 sehaska
 sehi
 sei(r)ehun

(soho) → soro
 suhar
 suhi
 (tuhuta) → turuta
 txahal
 -tzar
 (ugarte) → uharte
 uh- *ik.* ur
 (uhain) → uhin
 uhal
 uhalde
 uharte
 uher "*arrea*" /*baina* uger "*erdoila*"/
 uhin
 uholde
 (ujolde) → uholde
 ukitu /*baina* hunkitu/
 umidura "*hezetasuna*"
 umil
 umore
 ur, uh- /*edatekoa*/
 -urren (mendeurren...)
 urri
 urteurren
 xahu
 zahagi
 zahar /*baina* -tzar/
 zaharo /*haga*/
 zahato
 zahi
 zehar
 zeharo
 zehatu
 zehatz
 zehe
 zihatu
 ziho "*seboa*"
 ziur
 zohi¹ "*mokorra*"
 (zohi²) → zori
 zohar "*garbia*"

zuh- *ik.* zur
zuhaitz
zuhamu
zuhar
zuhaur
zuhur

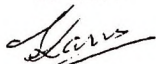
Donostian, 1979ko Azaroaren 30ean, Gipuzkoako Diputazioan, azpian izenpetzen dutenak bildurik, eta azterturik "H" letraren ortografi araei buruz. Batzordeak prestatu duen proposamendua onartzen eta erabakitzen da aho batez, hiru boto zuri izan ezik.

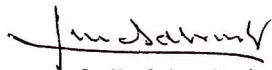
J. Haritschelhar

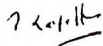
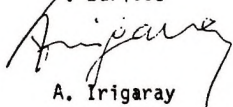
E. Knörr

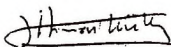
E. Larre

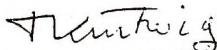
J. M. Satrustegi

X. Diharceren izenean
P. Lafitte

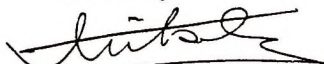
A. Irigaray

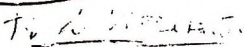
J. Hiriart Urruty

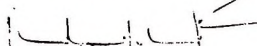
F. Krutwig

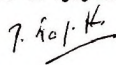
L. Mitxelena

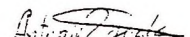
L. Villasante

J. L. Davanten izenean
J. Haritschelhar

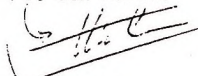

A. Irigoyen

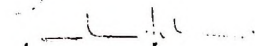
P. Lafitte

J. San Martin

A. Zavalá

P. Larzabalen izenean
J. Haritschelhar

“H” LETRAREN ORTOGRAFI ARAUAK ERABAKI ONDOAN

Euskaltzainburuaren hitzak

Jaunak:

Egun handia dugu hau Euskaltzaindiarentzat, egun handia euskararentzat.

Euskararen hedadura guztirako hizkera bateratu bat, batez ere idatzizko zereginetan erabiltzekoa, egin nahi du Euskaltzaindiak, bere sortzezko arauetan eskatzen zaion eta-berari dagokion bezalaxe. Hizkera batu horren gora-behera guztia ez dago “H” letran, noski. Baina Ortografi alorrean Iparraldea eta Hegoaldea bitaratzen eta bereizten zituen puntu nagusia eta ia bakarra haxe zen. Eta guztiok dakigu nola-ko garrantzia duen Ortografia bat eta batua edukitzeak. Azken batean hizkuntza idatziaren bisaia, begitartea Ortografiak eskaintzen digu. Lehenbiziko urratsa, beraz, Ortografia batzea zen. Eta oztopo bakarra, hori lortzeko, “H” letran zegoen.

Zorionez, oztopoa gainditu da. Oztopo zail eta korapilotsu honi oldartu eta buru eman zaio. Horregatik nion egun handia zela gaurko hau.

Ez da samurra izan. Mataza nahasia eta luzea izan da benetan. Urtebete eta gehiago joan da Bergarako Biltzarrak puntu hau erabakitzeke agindu zuenetik, eta dagoeneko gainean dugu beste Biltzarra, Arrasatekoa, joskerari eskainia. Beste Biltzar horretan sartu baino lehen behar zen auzi hau garbitu, eta zorionean egin da. Badakit batzordeak lan handia burutu behar izan duela. Lehenik irizpideak hautatu behar ziren horien arabera “H”aren erabilera mugatzeko.

Gero hitzen zerrenda osatu behar zen. Oker ez banaiz, hitz zerrenda hori bost aldiz egin behar izan da. Egin, desegin, berregin... zer lana! Baina azkenean dena izan da probetxurako, dena izan da onerako. Denok ikasi dugu, eta ez guti, "H" letraren arazoa dela eta ez dela. Bai, oztupoak ere ez dira beti alferrekoak izaten. Askotan aurrerapenerako bide eta akuilu izaten dira.

Beste aldetik, gauzak soseguz eta behar den astia hartuz, behar diren kontsultak eginez, etorritako oharrei kasu emanez eta abar egin behar ziren, zeren urrats hau larria zela bagenekien guztiok. Denok dakigu hamar urte honetan "H" letraren inguruan kokatu direla batasunari buruzko sesioak. Gehiegikeriarik esan gabe esan daiteke gaur Euskal-Herria begira daukagula, gaurko erabaki honen zain dagoela, alegia. Ez dakit denen guztokoa izanen den erabakia. Baina Euskaltzaindiak arazoa arduraz, zentzuz eta behar den patxada eta arretaz hartu duela, bai.

Berariaz eta izendatuki izenak aipatzen ez naiz hasiko. Halaz guztiz, zilegi izan bekit bi jaunen izenak hemen esatea, zeren batzordekoak izan gabe aparteko modu batez lan egin baitute: Pierre Xarriton eta Ibon Sarasola.

Eskerrak ematen dizkiet lan honetan modu batera nahiz bestera parte hartu duten guztiei, nahiz irizpideak bilatzen, nahiz zerrenda prestatzen, oharrak bidaltzen, era guztietako argibideak ematen, etab.

Jaunak: Gaurko erabakiaz batasunaren historiako kapitulu bati, dudarik gabe, arrazoiz edo arrazoi gabe, istilu gehiena eta zer esan gehiena sorrarazi duenari, amaiera ematen zaio.

Zorionak eta eskerrak, berriz ere, guztioi!

(Donostian, 1979, Azaroak 30)

Fr. Luis Villasante

Euskaltzainburua